

УДК 321.011(477):[327.5:316.334.3]

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.40>

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКА НА КОНСОЛІДАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерій Паталаха

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська 4, 01001, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-7567-2985>*

Виділено та проаналізовано чотири етапи впливу геополітичного чинника на процеси суспільної консолідації в Україні. Перший етап – нейтральний (з 1991 до 2003 року) позначений тим, що зовнішньополітичний вектор був предметом обговорення насамперед у середовищі експертів та політиків. На другому етапі, кульмінації (з 2004 до 2013 року) вибір між Заходом та Сходом розколював країну майже навпіл. Попри характерні для кожної країни відмінності між соціально-політичними установками в мешканців різних регіонів України, вони почали активно використовуватися політичними акторами у процесі виборів президента у 2004 році. Доведено, що поглиблення міжрегіональних відмінностей і суперечностей у 2007 році призвело до зростання значущості геополітичного чинника, який посилював розкол серед громадян України.

На третьому, прозахідному етапі (з 2014 до 2021 року) початок російсько-української війни значно зменшив кількість прихильників тісних зв'язків з Москвою та фактично зробив безальтернативним курс на входження в європейські та євроатлантичні структури. Соціопитування зафіксували зменшення ролі геополітичного чинника, що поступився місцем ставленням до влади й державної політики. Ця війна мала значний позитивний вплив на формування громадянської ідентичності, яку посилили героїзм і самовідданість українських військових, добровольців, волонтерів та Майдан.

На четвертому, консолідувальному етапі (з 2022 року і дотепер) геополітичний вибір значно опустився в переліку дезінтеграційних чинників, поступившись корупції, економічній кризі, політичним виборам, різному досвіду під час війни, мові та релігії. Українське суспільство згуртувалося перед екзистенційним викликом та усвідомило відсутність будь-яких перспектив розвитку в східному напрямі.

Ключові слова: консолідація, геополітика, російсько-українська війна, громадянське суспільство, євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, революція, ідентичність.

Вступ. Зовнішньополітичний вектор розвитку активно обговорювався в експертному середовищі з перших років незалежності України [1–3]. Тематика впливу геополітичного чинника на консолідацію українського суспільства почала активно досліджуватися після Помаранчевої революції, коли особливо очевидними стали регіональні відмінності між сходом і заходом країни [4–8]. Після Революції гідності, коли відмова від проєвропейського курсу розвитку держави спонукала українців стати на захист своїх цінностей, дедалі більше почало з'являтися праць про геополітичний чинник як цивілізаційний вибір [9–16].

Метою статті є аналіз еволюції впливу геополітичного чинника на процеси консолідації українського суспільства та спрогнозувати його роль у подальшому розвитку держави.

Виклад основного матеріалу. Можна виокремити такі основні періоди впливу геополітичного чинника на процеси консолідації українського суспільства:

I етап – нейтральний (з 1991 до 2003 року), коли зовнішньополітичний вектор був предметом обговорення насамперед у середовищі експертів та політиків;

II етап – кульмінації (з 2004 до 2013 року), коли вибір між Заходом та Сходом розколював країну майже навпіл;

III етап – прозахідний (з 2014 до 2021 року), оскільки початок російсько-української війни значно зменшив кількість прихильників тісних зв'язків з Москвою та фактично зробив безальтернативним курс на входження в європейські та євроатлантичні структури;

IV етап – консолідувальний (з 2022 року і дотепер), коли після повномасштабного вторгнення російських військ українське суспільство згуртувалося перед екзистенційним викликом та усвідомило відсутність будь-яких перспектив розвитку у східному напрямі.

Перший етап пройшов у руслі доктрини багатовекторності, що фактично реалізувалася тодішнім президентом Л. Кучмою. Вона передбачала співпрацю з різними державами світу заради збереження гнучкості й незалежності від конкретних партнерів. До певної міри така політика зумовлювалася об'єктивними чинниками: на відміну від східноєвропейських країн – членів Варшавського блоку, Україна не отримала жодних пропозицій щодо членства в НАТО і Євросоюзі та зберігала тісні господарчі зв'язки з країнами СНГ. Така невизначеність призводила до того, що пересічні громадяни майже не цікавилися зовнішньою політикою і геополітичний чинник не мав жодного впливу на суспільно-політичні процеси.

На **другому етапі**, який почався із закінченням правління Л. Кучми, вибір між Європою і Москвою використовувався для мобілізації електорату основними кандидатами на пост президента. Проевропейські гасла були одними з ключових під час Помаранчевої революції.

У 2007 році експертне опитування виявило основні перешкоди на шляху формування спільної ідентичності громадян України [17, с. 22]. З'ясувалося, що основним бар'єром є поглиблення міжрегіональних відмінностей і суперечностей. Експерти вказували на відсутність «національної ідеї», «спільної мети» або чіткої стратегії розвитку держави й суспільства; слабкість держави в забезпеченні верховенства права, однакового для всіх рівня поваги до закону та його дотримання, а також у розв'язанні соціально-економічних проблем суспільства.

При цьому більшість опитаних була переконана, що головним чинником поглиблення міжрегіональних суперечностей є використання політичними силами реальних відмінностей регіонів у боротьбі за доступ до влади. Це особливо яскраво проявилось під час виборчих кампаній 2004–2007 років.

Найбільш яскраво ці суперечності проявлялися у відмінностях у геополітичних орієнтаціях мешканців різних регіонів. Так, у 2007 році Центр Разумкова, який здійснював моніторинг зовнішньополітичних орієнтацій громадян з 2000 року, констатував поглиблення геополітичних розбіжностей за регіональною ознакою. Зокрема, найбільш виразними ці розбіжності були після президентських виборів 2004 року під час Помаранчевої революції. Тоді на Заході країни рівень підтримки пріоритетності відносин України з країнами ЄС зріс з 59% у лютому 2004 року до 67% у лютому 2005 року та в Центрі з 38% до 52%; натомість на Півдні та Сході спостерігалася стабілізація рівнів пріоритетності відносин як з Росією (57–58%), так і з ЄС (19–21%), а з вересня 2005 р. рівень підтримки пріоритетності відносин з Росією зріс тут до 55% і 71% відповідно [17, с. 26]. Цей результат пояснювався низкою чинників: невизначеністю зовнішньополітичного курсу держави, відсутністю реальних успіхів у впровадженні європейських норм і стандартів, низкою поінформованістю громадян про суть, цілі й завдання європейських та євроатлантичних структур тощо.

Відповідно, на думку експертів, для формування спільної громадянської ідентичності в умовах наявності відчутних регіональних відмінностей і суперечностей необхідно максимально використовувати в державній політиці та діяльності структур громадянського суспільства ті особливості ідентичності, позицій і поглядів жителів різних регіонів та областей України, що можуть стати основою зазначеної спільної ідентичності [17, с. 26]. Проте для того, щоб активізувати потенціал патріотизму, сприйняття громадянами України як своєї Батьківщини, бачення перспектив регіону (області) проживання в складі єдиної держави потрібно: 1) мати чітко окреслені перспективи, цілі розвитку України, її регіонів та областей; 2) виробити та впроваджувати цілеспрямовану державну політику сприяння формуванню спільної громадянської ідентичності; 3) враховувати досвід жителів різних регіонів у подоланні ними міжрегіонального відчуження та налагодженні шляхів взаємного порозуміння.

На **третьому етапі** поступово почав формуватися суспільний консенсус щодо безальтернативності європейського вектора розвитку. Опитування, проведене через два роки після анексії Автономної Республіки Крим та тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей зафіксувало зменшення ролі геополітичного чинника. Серед чинників, що найбільше роз'єднують громадян України, найчастіше згадувалося: ставлення до влади і державної політики (43%); ставлення до війни на Сході (41%); ставлення до Росії (40%); бачення перспектив, напрямів розвитку своєї країни (30%); ставлення до Європи і США (28%); фінансові питання (28%). При цьому жителі Донбасу частіше, ніж жителі інших регіонів, уважали, що громадян України найбільше роз'єднують ставлення до війни на Сході України (54%) і ставлення до Росії (50%), а разом із жителями Сходу вони частіше, ніж мешканці інших регіонів, відзначали, що громадян України найбільше роз'єднує позиція щодо зближення з Європою та США (відповідно 40% і 42%) [18, с. 11–12].

Потенційними джерелами відцентрових тенденцій у суспільстві опитувані зазначили: федералізацію України (33%); вступ до оборонного союзу з Росією (32%); курс на членство в НАТО (31%); відмову від повернення Криму, згоду на надання особливого статусу окупованим територіям Донбасу (31%). Ці джерела мали чіткий регіональний вимір: федералізацію України потенційним чинником роз'єднання найчастіше називали жителі Західного (49%), Центрального (37%) регіонів і Донбасу (33%), так само як і вступу до оборонного союзу з Росією (відповідно, 50%, 38% і 31%). Водночас жителі Західного регіону рідше (11%), ніж мешканці інших регіонів (від 31% до 46%), вважають роз'єднувальним чинником курс на членство України в НАТО. Своєю чергою, у Східному, Південному регіонах і на Донбасі курс на членство України в НАТО вважають першим за впливом роз'єднувальним чинником (відповідно, 46%, 33% і 39%) [18, с. 11].

На думку громадян України, консолідації українського суспільства найбільшою мірою сприятимуть [18, с. 11]: подолання наявних соціально-економічних проблем, підвищення добробуту більшості громадян (67% опитаних); подолання корупції і притягнення корупціонерів до відповідальності (66%); зміна влади в Україні, прихід до влади чесних, професійних, некорумпованих людей (51%); більш справедливий розподіл суспільних благ, зменшення розриву між статками багатих і бідних громадян (48%); збільшення участі громадян у вирішенні соціально важливих проблем на державному та регіональному рівнях (29%).

Серед найбільш згуртовувальних чинників респонденти згадували: спільне бачення майбутнього напрямку розвитку держави (62%); спільні проблеми, які стоять перед громадянами України сьогодні (59%); спільну історію та спільні оцінки подій і діячів історичного минулого (43%). Ці три чинники називають найважливішими для єднання жителів всіх регіонів. Ще 22% вважають, що такою основою може бути спільна державна мова і стільки ж – спільний ворог.

Тоді ж соціологи відзначали, що в ієрархії ідентичностей громадян України громадянська та національна ідентичності не посідають провідних місць, поступаючись за значущістю самоідентифікації за належністю до мікрогруп (насамперед, до родини), професійних, вікових, гендерних груп. При цьому громадянська та національна ідентичності мали для громадян більшу значущість, ніж класова, релігійна належність, політичні симпатії [18, с. 16].

Опитування також виявило, що початок російсько-української війни значно вплинув на формування їх громадянської ідентичності. За самооцінками респондентів, найбільшою мірою почуття патріотизму посилили героїзм і самовідданість українських військових, добровольців, волонтерів, виявлені в боротьбі проти російської агресії та сепаратистських рухів, російська агресія проти України (анексія Криму, підтримка Росією сепаратистських формувань на Донбасі, значні людські та економічні втрати), Майдан, Щоправда, відсутність прогресу в реалізації соціально-економічних реформ у тодішньої влади 2014–2016 років, навпаки, послабили почуття патріотизму у відносній більшості опитаних.

Станом на 2017 рік більшість (77%) експертів уважали, що процес формування загальнонаціональної ідентичності громадян України ще триває. За оцінками 13% експертів цей процес майже не відбувається, а 7% експертів вважають, що спільна для всіх громадян загальнонаціональна ідентичність в українському суспільстві вже сформувалася [19, с. 77]. На думку більшості опитаних експертів, найбільш позитивний вплив на процес формування спільної ідентичності громадян України мають діячі культури, мистецтва, спорту (загалом 81%), середня школа (80%), Збройні Сили (78%), дитячі садки (76%), громадські організації, організації ветеранів АТО, Міністерство освіти і науки (по 75%).

Серед різних сфер, що впливають на формування ідентичності громадян, на думку більшості (75%) експертів, найбільше сприяє формуванню загальнонаціональної ідентичності система освіти та освітня політика. Далі за ступенем позитивного впливу йдуть: державна політика формування національної пам'яті та державна культурна політика (по 62% експертів); законодавство у сфері міжнаціональних відносин (57%); мовне законодавство та мовна політика (53%); інформаційна політика держави (49%). Серед чинників, які перешкоджають формуванню спільної загальнонаціональної ідентичності громадян, експерти відзначають насамперед відсутність реалістичного й прийнятного для жителів усіх регіонів проєкту розвитку країни («національної ідеї») – 4,4 бала [19, с. 79].

Крім того, високий, на думку експертів, негативний вплив на формування спільної ідентичності громадян мають: недорозвиненість національного інформаційного простору, нестача якісного національного інформаційного продукту, незахищеність від зовнішніх впливів (4,3 бала), відсутність цілеспрямованої політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності та тривалий період геополітичної невизначеності держави (по 4,2 бала). Дещо нижче оцінюється вплив таких чинників, як російська агресія проти України, надто тривалий стан транзитного стану суспільства, розчарування громадян у своїй соціальній перспективі та в перспективах України (по 4,1 бала), цілеспрямоване використання політичними силами та владою наявних суспільних поділів і міжрегіональних відмінностей (4 бала). Прикметно, що більшість (92%) опитаних експертів була переконана в необхідності виробити та реалізувати таку політику і лише 4% висловлювалися проти.

Четвертий етап характеризується різким зменшенням значущості геополітичного чинника, оскільки дедалі більше українців почали ідентифікувати себе, зокрема, як європейців, а співпраця з ЄС та країнами Заходу значно активізувалося, насамперед у військовій сфері.

Майже через 20 років, на третьому році повномасштабного вторгнення російської армії, соціологи зафіксували значні зміни в ідентичності українців. Так, порівняно з 2006 роком, у 2024-му значно зросла частка респондентів, які насамперед пов'язують (ототожнюють) себе з Україною (з 31% до 53%) [20]. Із 44% до 28% зменшилася частка тих, хто найбільше пов'язаний зі своїм містом чи селом, статистично значуще не змінилася частка тих, хто ідентифікує себе з регіоном (відповідно 15% і 13%). При цьому незначна частина респондентів ідентифікує себе з Європою (3%), хоча це більше, ніж було у 2006 році (0,8%), а ще менше – з Радянським Союзом (2%) та з Росією (0,1%). Тобто очевидною є тенденція до зміцнення загальнонаціональної ідентичності, хоча у 2006 році переважала локальна ідентичність.

У регіональному розрізі респонденти, які ототожнюють себе насамперед з Україною, становлять більшість у Західному і Центральному регіонах – 58% і 56% відповідно. Водночас сукупна частка тих, хто пов'язує себе насамперед зі своїм поселенням або регіоном, становить понад половину (53%) в Південному регіоні (при 45% тих, хто пов'язує себе з Україною). У Східному регіоні частки перших і других приблизно рівні (відповідно 45% і 44%).

Повномасштабне вторгнення російських військ сприяло різкому розчаруванню в східному векторі розвитку. Якщо в 76,5% респондентів в Україні Європейський Союз асоціювався з прогресом і розвитком, то Росія – з відсталістю і регресом (78%, у 2017 – 51%). При цьому в 4% опитаних Росія асоціюється з прогресом і розвитком (у 2017-му таких було 16%). Також зросла частка українців, які вважають себе європейцями: порівняно з 2005 роком, з 36% до 49%. При цьому ще напередодні повномасштабного вторгнення, у 2021 році, відчували себе європейцями 41% опитаних, не відчували – 49%.

У жовтні 2024 року оприлюднено результати опитування експертів щодо зовнішньої політики України [21]. З'ясувалося, що більшість опитаних (83%) загалом позитивно оцінюють євроінтеграційну політику української влади з урахуванням поточних обставин, зокрема широкомасштабної війни. Темпи євроінтеграції ускладнюються та уповільнюються низкою внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема: внутрішніми проблемами в Україні (недостатні темпи реформ, незадовільна боротьба з корупцією тощо) – 76,8%; широкомасштабною агресією Росії проти України, окупацією окремих територій, великими соціально-економічними, людськими втратами України (65,2%); гальмуванням євроінтеграції України з боку окремих країн ЄС (60,9%); ускладненням внутрішньої соціально-економічної ситуації в ЄС (27,5%); негативними геополітичними та гео економічними тенденціями у світі (23,2%); слабкістю євроінтеграційної політики української влади (20,3%).

Згідно з результатами дослідження, проведеного в кінці 2024 року, геополітичний вибір значно опустився в списку дезінтеграційних чинників. Найбільшу небезпеку в роз'єднанні українців містять: зростання корупції (58%), економічний занепад (49%), політичні вибори (29%), різний досвід під час війни (28%), мова (26%), релігія (23%), вступ до НАТО (7%), культура та історія (по 5%), вступ до ЄС та відбудова (по 4%) [22, с. 9].

Що стосується чинників згуртування, то вони мають такий вигляд: боротьба з корупцією (50%), економічний добробут (44%), відбудова (37%), мова (21%), культура (18%), вступ до ЄС (16%), вступ до НАТО (15%), релігія (14%), політичні вибори та історія (по 12%), схожий досвід під час війни (11%).

Соціологи також відзначили, що питання зовнішньополітичного вектора країни зберігає свою консолідаційну роль: підтримка вступу України до ЄС та НАТО є стабільно високою – 69% підтримують вступ до ЄС, 67% висловлюються за вступ до НАТО. Водночас у питанні вступу до НАТО спостерігається критичне ставлення (до 20%) у Харківській та Донецькій областях [22, с. 10].

У липні 2025 року серед чинників, що сприяють збереженню незалежності України респонденти назвали: перемогу у війні (57%), відсутність корупції (35%), єдність суспільства (30%), розвиток економіки (17%), посилення обороноздатності (15%), справедливість влади (13), вступ до НАТО (8%) [23, с. 9].

Висновки. Отже, зважаючи на наростання внутрішніх, регіональних суперечностей, які активно використовували політичні актори заради мобілізації електорату під час виборчих кампаній, зростала і важливість геополітичного чинника. Кульмінацією стала Революція гідності, коли відмова політичного керівництва від проєвропейського курсу розвитку держави призвела до масових протестів та розстрілу громадян у центрі Києва. Російська окупація частини територій України та анексія Автономної Республіки Крим сприяла посиленню прагненню до інтеграції в Євросоюз. Повномасштабне вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року остаточно схилило вибір українських громадян у бік Заходу й нівелюванню деструктивного потенціалу геополітичного чинника. Ба більше, необхідність проведення реформ для отримання членства в Євросоюзі може бути консолідувальним чинником під час як війни, так і повоєнної відбудови країни.

Список використаної літератури

1. Івченко О. Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан : монографія. Київ : «РІЦ УАННП», 1997.
2. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : кол. монографія / За ред. Ф. М. Рудича. Київ : МАУП, 2002.
3. Сивак О. В. Формування та здійснення зовнішньої політики України (1990–1999 рр.) : дис... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2000.
4. Кудряченко А. Геополітичні дилеми сучасної України. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2006. Вип. 7. С. 502–523.
5. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 55–76.
6. Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатополосності. Аналітична доповідь. Михальченко М. І., Шайгородський Ю. Ж., Шевченко О. К. та ін. [за ред. М. І. Михальченка). Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2012. 116 с.
7. Зінько І. Україна у новій геополітичній реальності: стратегічний посередник чи буфер? *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 113–120.
8. Шергін С. О. Геополітичні пріоритети України і Росії в контексті неоевразійської парадигми розвитку. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. Вип. 18. С. 287–292.
9. Штика О. Геополітичний розлом як виклик українській державності. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 3. С. 103–113.
10. Рудич Ф. Геополітичний вибір України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 3. С. 71–82.
11. Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна: монографія. Київ : НІСД, 2015.
12. Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір : кол. монографія. Київ : Центр вільної преси, 2016.
13. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги-XXI, 2016.
14. Дорошко М. С. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст. : Причини і наслідки. Київ : НікаЦентр, 2018.
15. Кудряченко А. І. Євroatлантична інтеграція України як цивілізаційний вибір. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 37. С. 166–178.

16. Кондратенко О. Ю. Геополітичний статус України: історія та методологічний дискурс. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 3(12). С. 41–63.
17. Формування спільної ідентичності громадян України: перспективи і виклики. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2007. №9(93). С. 3–31.
18. Консолідація українського суспільства: виклики, можливості, шляхи. Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 7–8 (165–166). С. 2–97.
19. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2017. № 1–2. С. 2–94.
20. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
21. Зовнішня політика України: стан, тенденції, перспективи (вересень–жовтень 2024р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnia-polityka-ukrainy-stan-tendentsii-perspektyvy>
22. Загальні настрої українців під час війни (листопад – грудень 2024). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gen_opinion122024.html
23. Хто ми та якою бачимо Україну? URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/identity-jul2025>

THE IMPACT OF GEOPOLITICAL FACTOR ON THE CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Valerii Patalakha

V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Trykhsvyatytytelska Str., 4, 01001, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0000-7567-2985>

Four stages of the geopolitical factor's influence on the processes of social consolidation in Ukraine are identified and analysed. The first stage, the neutral one (1991–2003), is marked by the fact that the foreign policy vector was discussed primarily among experts and politicians. In the second stage, the culmination (2004–2013), the choice between the West and the East split the country almost in two. Despite the differences between socio-political attitudes of residents of different regions of Ukraine, which are typical for each country, they were actively used by political actors during the presidential elections in 2004. It is proved that the deepening of interregional differences and contradictions in 2007 led to an increase in the importance of the geopolitical factor, which intensified the split among Ukrainian citizens.

In the third, pro-Western stage (2014–2021), the outbreak of the Russian-Ukrainian war significantly reduced the number of supporters of close ties with Moscow and effectively made the course of joining European and Euro-Atlantic structures a non-alternative. Opinion polls have shown a decline in the role of the geopolitical factor, which has given way to attitudes towards government and public policy. The war has had a significant positive impact on the formation of civic identity, which has been strengthened by the heroism and dedication of the Ukrainian military, volunteers, and the Maidan.

In the fourth, consolidating phase (from 2022 to the present), geopolitical choice has dropped significantly in the list of disintegrating factors, giving way to corruption, the economic crisis, political elections, different experiences during the war, language and religion. Ukrainian society rallied in the face of an existential challenge and realised that there were no prospects for development in the eastern direction.

Key words: consolidation, geopolitics, Russian-Ukrainian war, civil society, European integration, Euro-Atlantic integration, revolution, identity.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025